

Таблиця 1. Розвиток вищої електротехнічної освіти в Україні*

Навчальний заклад	Рік заснування	Розпочато викладання електротехніки	Організовано електротехнічну кафедру / факультет
Львівський політехнічний інститут	1844 р.	1887 р. Ф. Стржеleckий К. Олеарський	1890 р. – кафедра електротехніки
Харківський технологічний інститут	1885 р.	1892 р. О. К. Погорелко	1901 р. – кафедра електротехніки 1921 р. – електротехнічний факультет
Київський політехнічний інститут	1898 р.	1901 р. М. Артем'єв	1918 р. – електротехнічний факультет
Катерино-славське вище гірниче училище	1899 р.	1921 р. Г. Євреїнов	1921 р. – електромеханічне відділення і кафедра гірничої електротехніки
Одеський політехнічний інститут	1918 р.	1924 р. Л. Мандельштам М. Папалексі	1924 р. – електроенергетичний факультет 1929 р. – електротехнічний факультет

славського політехнічного інституту. Його очолив інженер-електротехнік, професор електротехніки з 1928 р. Г. Євреїнов. Він розпочав наукові дослідження в галузі електрифікації гірничих підприємств, теоретичних основ електротехніки і став засновником електромеханічної спеціальності в інституті [17].

Відомості щодо розвитку інженерної електротехнічної освіти узагальнено в таблиці 1.

Таким чином, в Україні на початку ХХ ст. зародились два основних наукових електротехнічних центри: Київський, що базувався у політехнічному інституті і Харківський, який почав розвиватись у Харківському практичному технологічному інституті. Визначальними тенденціями системи підготовки фахівців у ХПТІ була комплексність і органічне поєднання фундаментальної теоретичної підготовки з обов'язковою виробничою практикою. Підготовка фахівців з певним запасом знань і практичних навичок, започаткована першим директором інституту професором В. Кирпичовим, проводилась за цілою низкою електротехнічних спеціалізацій, на відміну від інших вищих навчальних закладів України, де кількість напрямів підготовки була обмежена.

1. Попович В. В. Розвиток науки і наукових досліджень у вищих навчальних закладах України / В. В. Попович, Г. Г. Січкаренко // Наука та наукознавство. – 2002. – № 3. – С. 55–64. 2. Разумовский Н. Н. Период зарождения и организации электротехнического института (ЭТИ) / Н. Н. Разумовский // Известия Ленинградского электротехнического института. Вып. 37. – 1959. – С. 3–13. 3. Лебединский В. К. Десятилетие высшей электротехнической школе в Париже / В. К. Лебединский // Электричество. – 1905. – № 2. С. 297–301. 4. Известия Ленинградского электротехнического института им. В. И. Ульянова (Ленина) / Под ред. Н. П. Богородицкий. –

Вып. № 1. – Л.: изд-во Ленинград. ун-та, 1963. – с. 412. 5. Степанович Є. П. З історії вищої спеціальної освіти на Україні / Є. П. Степанович // Український історичний журнал. № 2. – 1982. – С. 72–79. 6. Державний архів Харківської області. – Ф. 707, Харківський технологічний інститут, оп. 1, спр. 29. – Журнал засідань ученого комітета за 1895 г., арк. 34. 7. Чеканов А. А. Виктор Львович Кирпичов / А. А. Чеканов. 1845–1913. – М.: Наука, 1982. – 175 с. 8. Державний архів Харківської області. – Ф. 707, Харківський технологічний інститут, оп. 1, спр. 110. – Отчёт о состоянии института за 1889 г., арк. 25. 9. Чорний Д. М. Харків початку ХХ ст.: історія міста, долі людей / Д. М. Чорний. – Харьков, 1995. – 118 с. 10. Кирпичев В. Л. Десятилетие Харьковского практического технологического института (1885–1895 гг.): Отчет, прочитанный на годичном акте 15 сентября 1895 г. / В. Л. Кирпичев. – Х.: Типография и Литография М. Зильберберг, 1895. – 70 с. 11. Державний архів м. Києва. – Ф. 18, Київський політехнічний інститут, оп. 1, спр. 71. – Дело о разных сведениях (краткий очерк В. Кирпичева о возникновении института), арк. 46. 12. Державний архів м. Києва. – Ф. 18, Київський політехнічний інститут, оп. 1, спр. 185. – Протокол засідань собраний факультетов за январь-август 1918 г., арк. 19. 13. Державний архів м. Києва. – Ф. 18, Київський політехнічний інститут, оп. 1, спр. 8. – Проект политехнического института Александра II в Киеве, арк. 12. 14. Київський політехнічний інститут. Нарис історії / Г. Ф. Беляков, Є. С. Василенко, М. Ф. Волков [та ін.]; під ред. М. З. Згуровського. – К.: Наук. думка, 1995. – 320 с. 15. Воробкевич А. Початок фізичних та електротехнічних досліджень у Львівській політехніці / А. Воробкевич, О. Рокицький, В. Шендеровський: матеріали 2-ї Всеукр. наук. конф. – К.: «ЕКМО», 2003. – 160 с. 16. Вступительная лекция к курсу физики в Одесском политехническом институте (октябрь 1918 г.) // Академик Леонид Исаакович Мандельштам. – М.: Знание, 1980. – 63 с. 17. Быстрыков А. Г. История Екатеринославского политехнического института / А. Г. Быстрыков // Історія і філософія науки і техніки. Вісник Дніпропетровського університету, 1995. – № 5. – С. 1–3. 18. Державний архів Харківської області. – Ф. 707, Харківський технологічний інститут, оп. 1, спр. 242. – Отчёт о состоянии института за 1895 г., арк. 21. 19. Харківський політехнічний: події і факти; під ред. д-р техн. наук, проф. Ю. Т. Костенка. – Х.: Прапор, 1999. – 336 с. 20. Белькинд Л. Д. Высшая электротехническая школа / Л. Д. Белькинд // Электричество. – 1947. – № 11. – С. 93–98.

Сергій Ткаченко

Чисельність та розподіл іноземних студентів у вищій школі Харкова за країнами походження на початку ХХІ ст.

У статті досліджується громада студентів-іноземців у Харкові за чисельністю та країнами походження на підставі статистичних даних. Виявлено, що абсолютну більшість з них складають вихідці з Азії та країн пострадянського простору.

The article relying on statistics examines the community of foreign students in Kharkov after there number and country of origin. It is detected, that the absolute majority of them are Asian by birth and come from the former Soviet Union's republics.

Актуальною проблемою сучасної української науки є дослідження соціокультурного простору України з урахуванням його територіальних особливостей. Зі здобуттям Україною незалежності з'явилися нові чинники впливу на укра-

їнське суспільство. В умовах глобалізації відбувається інтенсивне переміщення населення, насамперед спостерігається зростання міграційних потоків з економічно відсталих країн до економічно розвинених. Україна безпосередньо

* Таблицю складено за матеріалами [11, 12, 13, 15, 16, 17, 18; 19, 20].

включена в світові міграційні процеси. На жаль, в сучасній науковій літературі ці проблеми висвітлені неповно, особливо в контексті легального перебування іноземців у окремих регіонах країни, з метою здобуття вищої освіти.

Фундаментальні роботи, присвячені демографічним процесам в Україні, належать переважно науковцям Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Перш за все це стосується дослідження етнічних аспектів міграційних процесів, а також природного руху населення, зокрема, вивчення витоків, сутності, наслідків демографічної кризи в Україні та пошуку шляхів її подолання. Останніми роками посилилася увага до вивчення проблем біженців в Україні та трудової міграції українців за кордон. Значний доробок мають Н. Власенко, В. Зінич, Е. Лібанова, О. Малиновська, С. Пирожков, О. Рудницький, В. Стешенко, А. Стефановський О. Хомра, М. Шульга [1, 2, 3, 4, 5, 6]. Проте окрім загальних робіт, присвячених міграційним процесам, спеціальної праці стосовно перебування студентів-іноземців в Харкові не існує.

Головним джерелом для дослідження стали матеріали Головного управління статистики Харківської області стосовно чисельності та розподілу за країнами походження студентів-іноземців, які навчаються у вищій школі Харкова. На основі опрацювання цих статистичних даних підготовлено таблиці.

З одного боку, починаючи з 90-х рр. XX ст. розпочалась масова міграція українців (четверта хвиля) до країн Західної Європи, а також до США, Канади та Австралії. Окрім тимчасової трудової міграції, відбувається від'їзд українців на постійне проживання. Міграція вкрай негативно відбивається на природному відтворенні українства (від'їжджають найбільш соціально активні особи працездатного віку, які не знайшли можливості реалізувати себе в Україні. Від'їзд молоді негативно впливає на демографічну ситуацію в країні в цілому.

З іншого боку, Україна є транзитним коридором для мігрантів з азійських країн, бо кордон із Російською Федерацією є практично відкритим, і навпаки, кордон з Євро-

пою закритий. Тому на теренах України осідає значна кількість іноземців, більшість яких перебуває в нашій країні нелегально, зосереджуючись насамперед у великих містах, зокрема, в Харкові.

Однак слід підкреслити, що велика частина іноземців легально прибуває в Україну для здобуття вищої освіти. Оплата ними освітніх послуг поповнює бюджет вишів і хоча б частково компенсує недостатньо повне державне фінансування вищої школи. Варто зазначити, що з початку XXI ст. в Україні спостерігається зростання числа студентів-іноземців, не є винятком і такий великий науково-освітній центр як Харків.

Як свідчать статистичні дані, в 2004–05 навчальному році в Харкові нараховувалося загалом 245 196 студентів, з них 4 945 іноземців (2,02%). Однак через чотири роки, тобто в 2008–09 навчальному році загальне число студентів збільшилося до 255 963 особи, частка іноземців серед них склала 8 056 осіб (3,15%). Тобто загальна чисельність студентів у Харкові зросла за чотири роки на 10 767 осіб (4,39%). За цей же час чисельність студентів-іноземців збільшилася аж на 62,91% (3 111 осіб). Частка іноземців серед приросту загального числа студентів Харкова склала 28,91% (таблиця 1). Тобто, загальний приріст чисельності студентів у місті відбувся, не в останню чергу, за рахунок іноземців.

Особливо активно зростала чисельність іноземних студентів у вишах Харкова протягом 2007–08 та 2008–09 навчальних років – на 1 084 особи (15,55%). Слід відзначити, що це зростання відбулось на тлі скорочення загальної чисельності студентства Харкова на 2,65% (6 794 осіб) (див. табл. 1). Це не лише результат демографічної кризи, але й політики Міністерства освіти і науки України, спрямованої на часткове скорочення бюджетних місць у вишах.

У Харкові загалом навчаються посланці понад 30 країн світу, переважно азійського та пострадянського простору. Найбільше спонукає іноземців до навчання в Україні низька ціна освітніх послуг, порівняно із західними країнами, а також природна толерантність українців до чужоземців.

Таблиця 1. Загальна чисельність студентів вищих навчальних закладів Харкова III–IV рівнів акредитації

Навчальні роки	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2004/05– 2008/09
Загальна чисельність студентів	24196	256853	258450	262757	255963	10767 (4,39%)
Іноземних студентів	4945 (2,02%)	5755 (2,24%)	6312 (2,44%)	6972 (2,65%)	8056 (3,15%)	3111 (62,91%)
У тому числі з:						
Китаю	714	750	861	1070	1301	82,20%
Російської Федерації	925	1138	1164	1224	1152	24,50%
Туркменістану	353	456	506	571	1054	298,00%
Йорданії	441	467	487	582	555	25,80%
Марокко	431	373	385	432	441	2,32%
Сирії	276	385	506	378	334	21,10%
Лівану	301	328	275	300	299	–3,01%
Ірану	130	250	254	218	244	87,69%
В'єтнаму	169	182	141	186	171	1,18%
Індії	108	137	157	150	163	50,90%
Тунісу	62	89	122	135	132	112,90%
Інших країн	1033	1200	1454	1726	2210	113,93%

Таблиця 2. Розподіл іноземних студентів вищих навчальних закладів Харкова III–IV рівнів акредитації за країнами походження (у %)

Навчальні роки	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2004/05– 2008/09
Загальна чисельність	100	100	100	100	100	0,00
У тому числі з:						
Китаю	14,44	13,03	13,64	15,34	16,15	+1,71
Російської Федерації	18,70	19,77	18,44	17,55	14,30	–4,40
Туркменістану	7,14	7,92	8,02	8,19	13,08	+5,94
Йорданії	8,92	8,11	7,71	8,35	6,89	–2,02
Марокко	8,72	6,48	6,10	6,20	5,47	–3,25
Сирії	5,58	6,69	8,02	5,42	4,15	–1,43
Лівану	6,09	5,70	4,36	4,30	3,71	–2,38
Ірану	2,63	4,34	4,02	3,13	3,03	+0,40
В'єтнаму	3,42	3,16	2,23	2,67	2,12	–1,30
Індії	2,18	2,77	3,17	3,03	3,29	+1,11
Тунісу	1,25	1,79	2,46	2,73	2,66	+1,41
Інших країн	2,08	2,42	2,94	3,49	4,46	+2,38

Як свідчать статистичні дані, найбільш студентська громада складається з вихідців з 11 країн (в тому числі двох пострадянських і дев'яти – з країн далекого зарубіжжя). Протягом 2004–09 рр. збільшилась чисельність студентів із десяти країн, лише число студентів з Лівану дещо зменшилося. Найбільш інтенсивно зростала чисельність студентів з Туркменістану (майже втричі – на 29,8%), китайських та іранських студентів (майже вдвічі), відповідно на 82,20% та 87,69% (див. табл. 1).

У 2008–09 навчальному році найбільшою серед студентських іноземних громад Харкова була китайська – 1 301 особа (16,15% від загального числа іноземців). Друге місце за чисельністю посідали студенти з Російської Федерації 1 152 особи (14,30%). Однак, ще в 2004–05 навчальному році найчисельнішою громадою студентів іноземців були росіяни – 925 осіб (18,70%) (таблиці 1, 2).

Третє місце у 2008–09 р. було за студентами-туркменами – 1 054 особи (13,08%), хоча в 2004 р. їх було лише 7,14%. Далі послідовно розміщуються вихідці з арабських країн: Йорданії – 555 осіб (6,89%), Марокко – 441 особа (5,47%), Сирійської Республіки – 334 особи (4,15%), Лівану – 299 осіб (3,71%), Ірану – 244 особи (3,03%), В'єтнаму – 171 особа (2,12%), Індії – 163 особи (3,29%), Тунісу – 132 особи (2,66%) (див. табл. 1, 2).

Спостерігаються також національні відмінності у виборі студентами-іноземцями вишів Харкова. Так, переважна більшість вихідців з Китаю, Ірану, В'єтнаму, Індії, Пакистану, а також Туркменістану навчались за технічними спеціальностями, як, до речі, і студенти-росіяни. У той же час вихідці з арабських країн, зазвичай, надають перевагу фармацевтичному та медичному університетам.

Таким чином, проведений аналіз статистичних матеріалів засвідчує тенденцію до зростання загальної чисельності іноземних студентів в вишах Харкова. Це зростання забезпечене винятково за рахунок вихідців з азійських і частково африканських країн.

На нашу думку, проблема адаптації іноземців до українського соціуму є важливим завданням не лише освітніх за-

кладів, а й органів державної влади та місцевого самоврядування. З одного боку, необхідно забезпечити сприятливі умови для здобуття студентами-іноземцями вищої освіти, а з іншого боку, це завдання вимагає від них дотримання українського законодавства. Недопущення конфліктів на етнічному ґрунті є важливою умовою збереження спокою в суспільстві. Не лише господарі повинні толерувати гостей, але й, в свою чергу, гості повинні шанувати українські традиції.

Варто акцентувати увагу на необхідності залучення іноземців до здобуття вищої освіти саме в Україні. Насамперед це покращить процес збереження вітчизняного освітнього потенціалу, а також поліпшить фінансування вищої школи. Не менш нагальним також є питання створення позитивного іміджу України в світі. Важливе значення має приїзд в Україну на навчання не лише вихідців з Азії та Африки, але й з країн Східної та Центральної Європи і, відповідно, обмін студентами в межах Болонського процесу.

Не менш важливим є залучення до навчання в Україні етнічних українців, зокрема, з пострадянського простору, тобто реальне втілення співпраці України із закордонним українством. І нарешті, враховуючи, що в Харкові, на відміну від центральних, а особливо західних регіонів України, діє розвинена мережа вищих навчальних закладів, цілком логічним є сприяння здобуттю вищої освіти в цьому місті українською молоддю, яка мешкає на Заході та в Центрі України.

1. Демографічна криза в Україні: причини та наслідки / Е. М. Лібанова, С. І. Пирожков, Н. С. Власенко. – К: Держкомстат України, 2003. – 230 с.
2. Демографічна криза в Україні: проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / За ред. В. С. Стещенко. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2001. – 560 с.
3. Зінч В. Т. Сучасні етнодемографічні процеси в Україні / В. Т. Зінч. – К.: РВПС України НАН України, 2004. – 67 с.
4. Малиновська О. А. Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС / О. А. Малиновська. – К.: Бланк-Прес, 2004. – 171 с.
5. Стещенко В. Демографічні перспективи України до 2026 р. / В. Стещенко, О. Рудницький, О. Хомра, А. Стефановський. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1999. – 55 с.
6. Шульга Н. А. Великое переселение: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты / Н. А. Шульга. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2002. – 700 с.